

13. PRI SORODNIKI

Tako sem okrog polnoči srečno prišel do svojih sorodnikov. Sedaj sem samo ugibal, kako bi prišel v hišo, katji tudi v tamošnjem okolju je bilo polno partizanov. Bila je svetla noč in začel sem se plaziti proti hiši, kmalu sem bil tako blizu, da sem mogel slišati, kako se v njej razgovarjajo. Ugotovil sem, da so v hiši same ženske. Priplazil sem se prav previdno do vrat. Pritisnil sem brez vsakega šuma dvakrat na kljuko. V hiši so bili še vsi pokonci. Ravno so odmolili rožni venec in so takoj slišali, da želi nekdo vstopiti. K vratom je prišla sestrična in jih brez vprašanja odprla. Pozneje sem namreč zvedel, da so imeli v hiši že nekega skrivača in so mislili, da je ta prišel. Pogledala je in me vprašala, po kaj sem prišel, ker je polno partizanov v vasi in je stražar na koncu hiše. Spoznala me pa tudi ni, ko sem spregovoril že nekaj besedi. Povedal sem ji nato ime, narkar me je hitro porinila v neko kamro in mi prines-

la kruha in mleka. Ko je teta zvedela, da sem prišel, je prihitela k meni. Bila je precej naglušna ter je hotela vse zvedeti, kaj je z domobranci. Bil sem pa tako utrujen, da sploh nisem mogel govoriti, ampak sem ji dejal, da je zelo hudo in naj prosi Boga, da nas bo rešil komunizma. Obljubil sem ji, da ji bom o vsem pozneje govoril.

Bil sem samo nekaj minut v hiši, nato sem pa odšel v spremstvu sestrične in s hlebom kruha v mesečno noč. Hodila sva in hodila, venomer sem jo izpraševal, ali bova kmalu na cilju, da se bom lahko odpočil. Tolažila me je, naj še nekoliko potrpi. Tako sva prišla v gozd. Tu je bilo temno, kajti meseca ni bilo več. Komaj sva se med vejevjem in mladim smrečjem pomikala dalje. Tako sva končno le prišla do neke kolibe. Sestrična je tiho poklicala „striček“, oglasil se je mož in jo vprašal, kaj se je zgodilo, da prihaja tako pozno. Mislil je, da so domače hoteli seliti in da je sestrična ušla. Luči nismo imeli razen vžigalic in striček je hitro eno prižgal. Zagledal je mene in takoj vedel, za kaj gre. Spravil me je na borno ležišče in upal sem, da bom dobro spal. Toda motil sem se, zaradi telesnega napora in duševnih muk sem kmalu sanjal težke sanje. V snu sem čutil, kako me komunisti pretepajo, kako v jami premetavam mrliča, da bi dobil kako cunjo, s katero bi pokrili sebe in ranjence, kako so ranjenci stegovali proti meni roke in me prosili, naj jih rešim. Vse to se je vrtelo okoli mene, ena slika je sledila drugi, vsaka groznejša, in tako sem se zbudil utrujen in neprespan v ranem jutru.

Ljudje po Dolenjskem niso o domobrancih še ničesar vedeli. Pravili so, da so nastale neke govornice, češ, da so vrnjeni v Jugoslavijo, toda tega ni nihče verjel. Baje so izvedeli, da so bili v Avstriji zelo lepo sprejeti od Angležev in da so nekatere celo oborožili. Popolnoma so bili prepričani, da se vrnemo skupaj z Angleži in da osvobodimo Slovenijo izpod Titovega jarma. V naši okolici so komunisti veliko ljudi zaprli. Med temi sta bila tudi moj oče in sestra. Oče je bil že nad sedemdeset let star. Komunisti niso nikomur prizanesli, niti otrokom niti starcem, saj imajo po svoji ideologiji strog ukaz, da morajo uničiti vse, kar jih moti pri izvedbi njihovih načrtov. Moji sorodniki sploh niso mogli verjeti, kar sem jih povedal o usodi domobrancev. Rekli so mi, da sem zmešan in da me bodo morali peljati v umobolnico, če ne bom pametno govoril. Rekli so: „Mogoče so samo nekaj glavnih voditeljev in častnikov pobili, druge so pa gotovo poslali domov, če je sploh res, da so jih Angleži vrnili!“ Tako je bilo tedaj mišljenje v naši deželi. Še so premalo poznali komuniste in njih satanska početja. Zato tudi sam nisem hotel več dalje govoriti, ampak sem sklenil, da se hočem najprvo pozdraviti, da bom zmožen nadaljevati pot in se uspešno braniti. Roke sem imel vse odrte in razrezane od žice, začele so se mi tudi gnojiti. Bil sem ves krastav. Umival sem si jih z alkoholom in mazal z domačimi zdravili. Nekaj zdravil so mi kupili tudi v bližnji lekarni. Sicer sem pa samo ležal, v gozd so mi nosili vse, kar sem potreboval. Ko so

doma zvedeli zame, bi radi zvedeli, odkod sem ušel. Dva meseca jim nisem ničesar sporočil. Bal sem se, ker je bila mati vsa iz sebe. Na vsak način je hotela vedeti, kaj je z brati. Po enem mesecu je bil oče iz zapora izpuščen. Prvo priliko je izrabil, da je prišel k meni po skrivnih poteh. Kdor je hotel namreč iz vasi, je moral imeti dovoljenje od terenca. Oče je bil precej duševno strt, vendar sem mu moral vse povedati. Prvič v življenju sem videl na tem neustrašenem in vrlem možu solze. Tiho je dejal: „Naj se zgodi volja božja! Bog je hotel tako!“

14. V ZAVETJU GOZDA IN NA SKEDNJU V DOMAČI VASI

V gozdu sem se počutil kar dobro. Nekaj časa sem se skrival skupaj s stricem. Kmalu je pa odšel domov, ker je bil že starejši, vendar se je partizanov vedno izogibal. Po dveh mesecih sem začel tudi jaz vstajati in hoditi ponoči po gozdu. Tako sem s hribčka slišal petje in vrskanje, ki je prihajalo s partizanskih mitingov. Čez dan sem ležal v kolibi in se kratkočasil s knjigami in ptički. Nekaj taščic sem tako privadil, da so priletele vsako jutro v mojo kolibo, sedale na mojo posteljo in niso prej odletele, da sem jim dal drobtinice kruha, ki so jih pobirale z moje roke. V koči je bilo kaj prijetno in z ljudmi nisem imel nič posla. Domači so mi nosili hrano in druge potrebščine ter mi pripovedovali žalostne novice, koliko ljudi so ponoči partizani odpeljali in

nihče ne ve kam. Če so primere odgona naslednji dan prijavili partizanski policiji, je ta kratkomalo izjavila, da jih to nič ne briga, kaj se dogaja ponoči z nasprotniki sedanjega vladnega vodstva. Tako so mnogi objokovali svoje žrtve, saj so vedeli, da so jih pobili partizani. Kmalu so našli namreč v neki jami okrog deset trupel, strašno izmaličenih. Spoznali so svojce, ki so bili pred nekaj dnevi ponoči izgnani z doma. Trupla so bila vsa pomešana: moški, ženske, celo otroci, največ pa mladih deklet. Vse je bilo v strahu, vsak je samo čakal, kdaj pride vrsta nanj, da ga odpeljejo.

Mnogi komunisti so trdili, da domobrancev niso vrnili, samo nekateri so omenjali, da so jih pač nekaj dobili, toda še daleč ne vseh in da so vse take poslali na prisilno delo v Srbijo. Naši partizani v vasi so tudi o meni trdili, da so me res dobili s Koroške, toda poslali so me z drugimi enakimi v Srbijo. V resnici sem bil pa skrit v gozdu. Lahko je razumeti, da je že samo ta primer odprl ljudem, ki so ga poznali, oči, in da komunističnim besedam ni nihče nič verjel. Nekaj pozneje je bila, kakor je znano, izdana neka pomilostitev ali amnestija. Nekateri bivši mladoletni domobranci so se res vrnili domov, toda v kakšnem stanju. Vsi izčrpani, izstradani, bolni, izmučeni, otopeli na duši in telesu. Mnogi izmed njih so takoj legli v posteljo, mnogi so kmalu po prihodu umrli. Pravili so, da jih je mnogo pomrlo že med potjo, mnoge so partizani med potjo proti domu pobili, našli so mrtve v cestnih jarkih. Ljudje so bili obupani, vedno so pričakovali,

da pride rešitev in osvoboditev. Postavljali so datume in čakali, kdaj bodo rešeni strašnega zla.

Začela je prihajati zima in bal sem se, kako bo z menoj, ako bom moral vso zimo ostati v gozdu. Težko bo zaradi prinašanja hrane, sled se bo poznala v snegu, partizani me utegnejo izslediti in vsi domači bi lahko zaradi tega prišli v veliko nesrečo. Pa tudi naveličal sem se že tega skrivanja in premišljeval sem, kam naj se obrnem, da bom pred komunisti varen. Sklenil sem iti čez mejo, sedaj ne na Koroško, ampak v Italijo. Angležem nisem prav nič zaupal, odkar sem uvidel, kaki trgovci so, da trgujejo celo z živim človeškim blagom. Toda težko sem se odločil za odhod. Tako me je presenetila zima doma. Imeli smo dokaj milo zimo, vendar je nekaj mesecev vse pokalo od mraza. Moral sem se preseliti iz gozda na neki skedenj v vasi. V bližini so bili partizani. Bil sem v večni nevarnosti, komaj sem čakal pomladi. Imel sem še puško in bombe in, če bi me izsledili, bi gotovo ušel. Toda kaj bi bilo z ljudmi, pri katerih sem bil skrit?! Odkrito rečem, da bi za svojo osebo skoro srčno rad začel borbo s temi partizanskimi divjaki, ki so toliko ljudi uničili in prizadeli toliko gorja. Tudi moji ljudje so se vedno manj bali, celo svetovali so mi, naj le uporabim orožje, kadar bi bil v nevarnosti, čeprav bi vso vas nato požgali in ljudi pomorili. Zdelo se je, kakor bi vsi ljudje nekako otopeli od prestanega trpljenja in vedne negotovosti. Saj že to ni bila majhna odgovornost, da so mi dali zavetišče in me skrivali. Razglašeno je bilo, da doleti smrtna kazen vsakogar, ki

bi le enkrat dal skrivaču malo hrane in zaščito. Veliko sem molil za dobrotnike in prosil za božjo pomoč in Marijino varstvo. Še vedno sem imel neomajno zaupanje v Marijino svetinjico, ki sem jo skrbno čuval. Vendar se mi je nekoč pripetilo, da sem jo izgubil, in sem bil prepričan, da sem izgubljen, ako je ne najdem. Iskal sem in iskal, prebrskal sem vsako slamico ter jo končno res našel. Sedaj sem jo še bolje shranil, bil sem nadvse vesel. Zaradi nevzdržnega stanja sem moral večkrat tudi v najhujšem mrazu za nekaj dni v gozd, bil sem ves premražen in moker od snega in zimske megle. Večkrat so namreč partizani po vasi pretaknili zlasti vse skednje, tako je bilo ob takih dneh nemogoče ostati v slami na skednju.

Bližala se je pomlad. Vedel sem, da se tudi zame začenja lepše in varnejše življenje, saj bom lahko zopet za stalno odšel v gozd. Tam me bodo zopet obiskovale taščice, ako jih ni uničila zima. Ljudje so začeli delati na polju, toda vse je bilo žalostno, nihče ni imel posebne vneme do dela, vsak je govoril: „Čemu bi delali za druge, zame je itak kmalu dovolj. Še to, kar bom pridelal, bom moral skriti v zemljo ali kam drugam, sicer mi vzamejo vse partizani. Od tistega, kar mi odmerijo, sploh ne moremo živeti.“

Neko jutro sem še ležal na skednju, bral sem ravno neko knjigo, svetloba je prihajala skozi malo špranjo, skozi katero sem tudi opazoval življenje zunaj. Približno okoli poldne vidim, da je pri skednju neki otrok in da podi kokoši. Nisem se za to

zmenil, ampak sem bral dalje. Na mah začujem pod seboj nekako bobnenje. Mislil sem, da se vrti mlatilnica, zato na to nisem polagal posebne pozornje. Kar začne otrok jokati in kričati: „Joj, kaj sem storil!“ Takoj sem spoznal, kaj se je zgodilo, kajti dim se je valil v moje skrivališče. Nisem imel časa premišljevati. Samo dvoje je mogoče: ali zgoreti živ ali se pa pokazati ljudem, ki dotlej še niso vedeli zame. Ves sem bil v strahu, začel sem se tresti. Z velikim truščem sem si oblekel hlače in obul čevlje. Da bi vzel puško, sploh ni bilo časa. Odmašil sem luknjo in skočil na kup slame, ki je bila že vsa v ognju. Videl nisem skoro nič, ker se je strašno kadilo. Slišal sem kričanje ljudi, ki so hiteli na pomoč. Hitro sem skočil iz ognja in se ogrnil z odejo, ki sem jo pri skoku potegnil s seboj. Nekaj korakov sem tekkel, potem nisem mogel več, preveč mi je tolklo srce. Opazil sem, kako me gledajo ljudje, zato sem jo kar počasi mahn timeri proti gozdu. Začele so pokati tudi bombe. Nekaj minut kasneje je prišla tudi OZNA in iskala moža, ki je skočil iz ognja in odšel proti gozdu – spoznal me ni nihče.

Tla so mi postala vroča, vedel sem, da ne bom mogel več dolgo ostati v gozdu. Vsak dan je prišla OZNA v vas, zasliševala domače in sosede ter jih na vse mogoče načine zvijala, da bi povedali, kdo se je skrival na pogorelem skednju. Ugotoviti niso mogli nič točnega, ljudje so samo trdili, da so videli nekoga, – ali je bil vojak ali civilist, tega niso mogli spoznati, – ki je odšel s skednja, ko je že bil ves v ognju, prav mirno in počasi proti gozdu. Čez ramo je

baje imel odejo. Tudi po gozdu so začeli partizani preiskovati. Omisлил sem si novo puško, dobil sem tudi precej nabojev in ročnih bomb, kar mi je dalo občutek varnosti. Večkrat so bili partizani, ki so hodili po gozdu prav v moji bližini, toda opazili niso mojega skrivališča, kajti obdajale so ga goste smrečice. Tudi če bi moje skrivališče odkrili, se nisem dosti vznemirjal, kajti imel sem že toliko streliva in bomb, da bi si izsilil pot v gozd. Opazoval sem jih namreč večkrat in videl, da so zelo boječi. Venomer so se zelo oprezno ozirali, kakor bi pričakovali, da pade kak strel. Skoro mi je šlo na smeh. Težje je bilo s hrano. Sicer nisem bil lačen, kajti imel sem dosti suhe hrane, tople pa nisem mogel mnogo dobiti. Le sem pa tja mi je ponoči kdo prinesel kako toplo jed, čez dan to sploh ni bilo mogoče, kajti partizani so vse zelo nadzorovali, pazili so pa tudi nekateri domačini, ki so bili v službi OZNE kot vo-huni. Zato sem ponovno začel delati načrte, kako bi odšel v Italijo. Tako bi se umaknil mreži, ki se je okoli mene bolj in bolj zapletala. Mnogo bolj so se pa bali zame moji domači in tisti, ki so mi dajali hrano. Venomer so mi naročali in me prosili, naj se pazim in pripovedovali so, kako so tega ali onega ujeli, ki se je tudi skrival.

Začel sem tajno zbirati podatke o meji z Italijo in skoro prišel do zaključka, da bi se jo dalo na določenih mestih prekoračiti. Peš bi do meje težko šel, ker je pot pač predolga in pretežka. Sporočil sem zato domov, naj mi preskrbe kolo, s katerim se bom peljal v Ljubljano. Domači so mi pot odsveto-

vali in me prosili, naj še nekoliko počakam, ker se bo vlada itak spremenila, saj so na jugoslovansko-italijanski meji močne edinice Poljakov in Srbov, ki samo čakajo povelja, da udarijo na Jugoslavijo. Nisem jih poslušal. Odgovoril sem jim, da je vse to prazno upanje, ker bo treba čakati še več let, da se bo režim spremenil.

15. ODHOD IZ RDEČEGA RAJA

Dobil sem izkaznico, kakršna je bila takrat v Titovi Jugoslaviji v veljavi. Bila je kar dobra in je ustrezala zlasti Titovim vojakom, med katerimi je bilo mnogo nepismenih. Vendar mi je bilo vseeno tesno pri srcu, ko sem se odpravljaj na pot, saj sem vedel, da je zelo tvegana in da me bo stala življenje, ako mi ne bi šlo vse po načrtu. Še najbolj sem zupal v svetinjico in sem bil prepričan, da je to najboljša izkaznica, saj me je vodila in varovala do sedaj v najtežjih primerih. Imel sem vanjo tako zaupanje, da sem bil prepričan, da se mi ne more nič žalega pripetiti.

Peljal sem se s kolesom proti Ljubljani. Kmalu sem prišel na glavno cesto in sem naletel na patruljo treh partizanov in dveh partizank. Že prej sem slišal, da so partizani v tem okolišu najbolj nevarni. Ko sem jih zagledal, me je kar spreletelo, toda ne iz strahu, ampak iz mržnje do njih. Če bi mogel, bi jih s samim pogledom uničil. Toda delati sem moral videz mirnega, hladnega človeka, ki gre po svojem

poslu. Že od daleč sem jih pozdravil „zdravo tovariši“ in dvignil pest. Partizani so mi smejoč se odzdravili in me mirno pustili dalje, ne da bi me sploh ustavili. Čim bliže sem prihajal Ljubljani, tem več partizanov sem srečaval. Nisem se jih bal, ker so bili sami tujci, v večjem strahu sem bil, ako bi slučajno srečal kakega domačega partizana, ki bi me bil spoznal. Dobro je bilo, ker je bilo zelo zgodaj zjutraj, nekako ob osmih in še v ponedeljek. Srečaval sem razne „tovariše“, ki so me spraševali, kam grem. Odgovarjal sem jim, da v Ljubljano na delo, kar so mi verjeli. Vozil sem zelo hitro, hotel sem namreč priti v Ljubljano še pred prihodom jutranjega dolenjskega vlaka. Vedel sem, da se bodo z njim pripeljali tudi moji sosedge in domačini. Ko sem se pripeljal v Ljubljani do magistrata, me je ustavil stražnik. Mislil sem, da me bo legitimiral. Tega ni storil, ustaviti sem se moral le zaradi prometa. Peš sem šel počasi po mestu in ogledoval, kako so bile hiše okrašene z rdečimi zvezdami in Titovimi slikami. Otroci so hodili po ulicah in prepevali Titove partizanske pesmi. Izložbe so bile skoro docela prazne, namesto blaga so bili izstavljeni samo letaki z novimi ukazi in Titove slike.

Srečno sem prišel do svojega prijatelja, ki me je bil zelo vesel. Veliko sva se razgovarjala, natančno sem mu moral zlasti povedati vso mojo zgodbo. Sedel sem v kuhinji v prvem nadstropju in gledal ljudi na ulici. Videl sem veliko meni poznanih partizanov-domačinov in spoznal tudi partizane, ki so nas v Kranju pretepali.

* neverno ruckul

Doma so zelo skrbeli, kako bom potoval, zato so poslali sestro z vlakom za mano. Po naključju sva se še videla. V Ljubljani sem bil od sedmih zjutraj do treh popoldan. Šel sem tudi mimo stolnice in silno rad bi tam obiskal Marijo Pomagaj z Brezij, toda nisem se upal v cerkev, lahko bi me kdo od znancev spoznal. Zato sem se ji kar s ceste priporočil v varstvo. Pravili so mi, da je bila cerkev vedno polna ljudi, pošteni Slovenci doma so sedaj veliko bolj verni kot so bili prej. Nekateri, ki so hodili nekoč v cerkev le zaradi ljudi, so pa postali popolni brezverci in verujejo samo v Tita in njegovo komunistično idejo, ki hoče ves slovenski narod uničiti.

Odpeljal sem se proti Notranjski. Med potjo sem srečaval tudi ljudi, ki sem jih poznal še iz domobranskih dni. Bal sem se, da me ne bi kdo spoznal, zato sem se jih izogibal. Klobuk sem potisnil na čelo in hitro vozil dalje. Vso pot sem srečaval velike množice partizanov, zlasti na Vrhniki je bila popolna vojska, s tanki in topovi. Kazalo je, da res čakajo sovražnikovega napada.

* V Hajdini sem zapeljal v neko hišo. Tam sem naletel na starejšega človeka, ki je že več mesecev iskal nekoga, ki bi ga pospremil v Italijo. Še isto noč sva odrinila čez hribe in doline proti Trnovskemu gozdu. Za hojo sva bila oba bolj slaba. Večkrat sva morala počivati. Tudi pot je bila vedno bolj težavna in naporna. Na senožetih je bilo še nekaj snega, burja se je zaganjala v naju in naju hotela odpihati. Pred nama so se dvigali vedno višji hribi, ki jih je bilo v temi zelo težko razločiti.

Skoro sva obupala, vendar sva po težkih naporih srečno prestopila bivšo staro jugoslovansko-italijansko mejo. Prišla sva v Trnovski gozd, kjer sva lahko pot nadaljevala tudi podnevi. Bilo je še veliko snega, tako nama vode ni manjkalo. Potovanje je bilo zlasti ponoči nadvse naporno, kajti nisva poznala krajev.

Imela sva sicer kompas in krajevni zemljevid, pa sva se na oboje zelo slabo razumela. Vendar je bila nama sreča mila, da sva prišla do neke hiše, kjer naj bi dobila še dva moža, ki sta tudi hotela v Italijo. Bila sta dva domačina in sta vso deželo dobro poznala. Bila sta zelo pogumna in pripravna za potovanje. Takoj smo si nadeli posebna imena, da se ne bi klicali s pravimi. Imenovali smo se Jaka, Pohelj, Peter in Filip. Pot je bila sedaj brez ovir. Ko smo se že bližali Gorici, nam je začelo zmanjkovati vode, ker snega ni bilo več. Morali smo kak dan prestat hudo žejo, kajti večkrat smo morali čakati do noči, da smo mogli dalje v bližini partizanskih postojank. Šli smo previdno dalje. Vodil nas je Peter, ki je pot najboljše poznal. Natančno vendar nismo vedeli, kje smo, ker nihče ni vedel, kje poteka meja. Šli smo nekako med hriboma Sv. Gabriel in Sv. Mihael in smo mislili, da smo že čez mejo cone „B“, vendar smo si zaradi varnosti vseeno zavili čevlje v cunje, da bi nam kamenje pod nogami ne škripalo. Sedli smo za grm in si sezuvali čevlje. Prepričani smo bili, da smo že na varnem in da smo že prekoračili mejo. Za seboj smo namreč čuli pojoče partizane in mejne stražnike, ki so ustavljali nočne

4.4.
1946

potnike. Glasneje smo se razgovarjali. Nenadoma sune Filip enega izmed nas in pravi, da se nekaj giblje. Komaj je spregovoril, smo pred seboj zagledali vojaka, ki je zakričal: „Stoj!“ Brž smo se razbežali na vse strani. Nihče ni ubogal. Storil sem samo par korakov, pa sem cepnil v strelski jarek, da sem se ves odrl, raztrgal in izgubil, kar sem imel v roki. Partizan je nekaj časa kričal in klel: „Bele svinje, izdajalci, hudiči!“, nato pa hitel po pomoč. Ta trenutek smo dobro izrabili. Hitro smo se priklicali in bili smo zopet skupaj. Filip je brž povedal, da od samega strahu sploh ni mogel bežati, ampak se je skril v grm, kjer ga zaradi noči stražar ni mogel videti. Hiteli smo dalje in bili vsi srečni, ko smo nekaj kilometrov pred seboj nenadoma zagledali Gorico. Bili smo rešeni.

16. REŠEN IN SVOBODEN

Ob zori smo prišli v mesto. Prva pot nas je vodila v cerkev, kjer je bila takrat shranjena Marijina slika s Svete gore. Vroče sem se ji zahvalil za pomoč in varstvo ter srečno rešitev. Nato sva šla s Filipom na angleško vojaško poveljstvo, oba brez listin, kjer sva natančno popisala vse svoje doživljaje. Zasliševali so naju pet ur. Bili so z nama zelo prijazni in dobri.

Opomba: Dne 31. marca 1998 je Milan Zajec sporočil naslednje: „Pri mojem poročilu Ušel sem

Milan Zajec leta 1991

smrti lahko samo dodaste, da zaradi strahu pred komunistično partizansko represalijo nad domobranskimi družinami in dobrotniki, nisem mogel navajati pravih imen ljudi in krajev.“